

Å gjøre Lars Levi Læstadius synlig for verden (LLL Online)

Rolf Inge Larsen,
Lilly-Anne Østtveit Elgvin,
Per Pippin Aspaas
og Philipp Konzett

29.–30. oktober 2015 ble det ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT) organisert et nordisk, tverrvitenskapelig seminar om Lars Levi Læstadius (1800–1861).¹ Seminarets faglige diskusjoner danner grunnlag for dette temanummeret av *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap* (NTM). Utgangspunktet for seminaret – og for den tverrfaglige forskergruppen som arrangerte det – var et ønske om å bidra til økt kunnskap om den allsidige presten, naturhistorikeren, filosofen, religionshistorikeren og predikanten Lars Levi Læstadius.

Valget av overskrift, «Å gjøre Lars Levi Læstadius synlig for verden», skyldes ikke noe ønske om å verdsliggjøre den kjente vekkelsesforkynneren. Hensikten er heller ikke å promotere hans forkynnelse. Forskergruppens langsiktige mål er å lage et nettsted med nye, vitenskapelige utgaver av Læstadius' trykte og utrykte tekster, et nettsted som også skal inneholde en egen portal skreddersydd for skoleverket. Slik håper vi å kunne synliggjøre Lars Levi Læstadius som en viktig del av en felles kulturarv på tvers av landegrensene på Nordkalotten, altså i det nordlige Norge, Sverige og Finland, men også med forgreininger videre ut i verden, til Øst-Europa og Nord-Amerika.

LLL Online: an online resource devoted to Lars Levi Laestadius' work and its relevance in the arctic region, som prosjektet kalles, er et arbeid innenfor digital humaniora. Prosjektet er rotfestet ved UiT og inkluderer et nettverk av forskere som strekker seg fra Norge (Tromsø, Alta, Bodø, Notodden og Oslo) og videre til Sverige (Umeå), Finland (Joensuu og Rovaniemi) og Russland (Kirovsk).² Forskergruppens medlemmer har ikke bare bakgrunn innen teologi og religionsvitenskap, men teller også lingvister, historikere, botanikere, filosofer, litteraturvitere, matematikere, pedagoger og informatikere. En særlig viktig partner for prosjektet er Biblioteka Laestadiana i Haparanda, et forlag som står bak en rekke usminkede oversettelser og nyutgivelser av Læstadius' tekster. En tverrfaglig, åpen og «usminket» holdning preger forhåpentligvis også det foreliggende nummeret av NTM.

LLL Online har som langsiktig mål å samle inn, digitalisere, analysere og synliggjøre alt tilgjengelig materiale etter én person, Lars Levi Læstadius. Læstadius var svensk, født året 1800 i Jäckvik nær polarsirkelen, og døde i 1861 i Pajala ved landets nordgrense mot det russiske storhertugdømmet Finland. Oppveksten og det meste av sitt yrkesaktive liv tilbrakte han i samiske områder. Han ble ordinert til prest i 1825 etter et minimum av teologisk utdanning først ved gymnasiet i Härnösand, deretter praktisk-teologiske studier i Uppsala, hvor han også fulgte forelesninger i botanikk. Den teologiske utdannelsen ble supplert med *pastoralexamen* i 1843. Han var prest i den evangelisk-lutherske Svenska Kyrkan – først en lengre periode i Karesuando, landets nordligste sogn, og fra 1849 i Pajala. Her ble han utnevnt til prost for de svenske lappmarker. Læstadius skrev avhandlinger innen flere vitenskapelige disipliner, herunder teologi, etnografi, filosofi og botanikk. Dessuten foretok han daglige meteorologiske observasjoner, noterte trekkfulgenes ankomst og samlet seg et stort herbarium. Læstadius gjennomførte også flere reiser med naturvitenskapelig formål. I 1838 ble han rekruttert til et større fransk-skandinavisk forskningsprosjekt kjent som *La Recherche*-ekspedisjonen, hvor han blant annet bidro med botanisk kompetanse, fremskaffet fysisk-antropologisk materiale og produserte en egen avhandling om samisk mytologi. For denne innsatsen ble han tildelt den franske æreslegionens ridderkors. Læstadius var også medlem av The Botanical Society of Scotland i Edinburgh. Botaniker Andy Sortlands (Tromsø) artikkel i dette temanummeret gir et bredt bilde av den botaniske virksomheten til Lars Levi Læstadius, med særlig vekt på hans innsats som kartlegger av floraen lengst nord på den fennoskandiske halvøy.

Det er selvsagt som teolog og vekkelsespredikant Lars Levi Læstadius er best husket i ettertiden. Han produserte en mengde prekener som etter hans død er utgitt i forskjellige samlinger og på flere språk. Hans originale, teologiske avhandling om «forsoningen» ble ikke utgitt mens han levde, og var ikke kjent i samtiden. Men et riss av innholdet finnes i tidsskriftet *Ens ropande röst i öknen*, et blad han selv utgav i årene 1852-54. Dette bladet var myntet på alminnelig samfunnsinteresserte lesere, og her forsøker Læstadius blant annet å forklare og forsvare vekkelsen. I tillegg førte han en utstrakt brevveksling, hovedsakelig som prest og botaniker. Læstadius skrev på fire språk: foruten riksspråket svensk og datidens akademiske *lingua franca*, latin, brukte han også de lokale talespråkene lulesamisk og meänkieli (tornedalsfinsk). Han var en pioner innen skriftliggjøringen av de to sistnevnte.

Det er skrevet mye litteratur som omhandler Læstadius og læstadianismen. Litteraturviteren Anne Heith (Umeå) skriver i dette nummeret om hvordan læstadianismen skildres i skuespillet *Isak Juntti hade många söner* av Bengt-Erik Höijer, og analyserer responsen dette stykket fikk i etterkant.

Den læstadianske vekkelsen har hatt stor innflytelse i mange lokalsamfunn på Nordkalotten, religiøst og sosialt. Informasjonsviter Steinar Thorvaldsen (Tromsø) har dokumentert en del av dette i sin artikkel i dette nummeret. Den religiøse innflytelsen fra Læstadianismen baserer seg på en overbevisning om at det var «tvingende nødvendig» at alle skulle bli frelst, noe som borget for storskala evangelisering. Forkynnerspråket har likhetstrekk med det vi i dag forbinder med kontekstuell teologi, slik som lignelsen om den gode hyrde som reingjeter og omtalen av Gud som «den himmelske forelder». Bevegelsen fikk sosial betydning blant annet gjennom sin målrettede kamp mot alkoholen, som var en svøpe i samfunnet, og som Læstadius selv omtalte som «djevlelsens piss». Der hvor læstadianismen hadde suksess, førte det til nye samfunnsnormer og i enkelte tilfeller brennevinhandleres konkurs.

Bevegelsen gjennomgikk imidlertid en rekke splittelser i tiden rundt år 1900. En av fraksjonene var *de førstefødte*, som religionsviteren og teologen Roald Kristiansen (Tromsø) analyserer i sin artikkel «Lappmarkens kristendom og de førstefødtes menighet». Kristiansen gir et riss av fraksjonens utvikling på Nordkalotten og i det videre utlandet, særlig i USA.

Forskningen om Læstadius og læstadianismen har for en stor del vært drevet innenfor nasjonale rammer (i Sverige, i Finland eller i Norge). I Norge har den framfor alt foregått ved UiT, og hovedsakelig i et samfunnsvitenskapelig perspektiv. Dagmar Sivertsens kirkehistoriske avhandling, *Læstadianismen i Norge* (Oslo 1955), er et tidlig og viktig unntak. Et annet unntak er Lilly-Anne Østtveit Elgvins (Notodden) teologiske avhandling, *Lars Levi Læstadius' spiritualitet* (Alta/Uppsala 2010). Ikke minst i teologisk Læstadiusforskning har det vært kontakt over de nordiske landegrenser, men generelt har språkproblemet mellom finner og svensker-nordmenn latt seg merke. I senere år er interessante forskningsbidrag levert i Tromsø, Umeå, Uppsala, Rovaniemi, Uleåborg (Oulu), Joensuu og Helsingfors, samt ved Åbo Akademi. I dette nummeret av NTM skriver kirkehistorikeren Hannu Mustakallio (Joensuu) om synet på Læstadius før år 1900, samt i senere allmenne biografiske skildringer og jubileumsskrifter. Hovedvekten ligger på Finland. Lilly-Anne Østtveit Elgvin gir i dette nummeret en oversikt over større bidrag innen teologisk Læstadiusforskning i Finland, Sverige og Norge.

I den senere tid har også enkelte forskere i USA og Canada fattet interesse for utbredelsen av læstadianismen der. Andre aktører som har arbeidet inngående med arven etter Læstadius, er det nevnte Bokförlaget Biblioteca Laestadiana, samt Læstadiusmuseet og foreningen Laestadiusvänner i Pajala. I dette nummeret skriver forlagsredaktøren i Biblioteca Laestadiana, Lars Erik Wikberg (Haparanda), om sine erfaringer med å publisere læstadianismeforskning og Læstadiusstekster. Foredraget som artikkelen er et utdrag fra, er å finne i sin helhet på prosjektets nettsted.³

Ideen om *LLL Online* er altså blitt unnfanget som et transnasjonalt, tverrfaglig forskningsprosjekt. En ny, vitenskapelig, kommentert og annotert utgave av Læstadius' samlede verk på nett vil danne grunnlag for skoleportalen nevnt innledningsvis. Samtidig er pålitelige tekstutgaver – utformet og gjort tilgjengelig etter anerkjente internasjonale standarder – en forutsetning for å kunne arbeide vitenskapelig med en historisk aktør som Læstadius. De legger grunnlaget for å kunne forfølge nye typer forskningsspørsmål på flere fagområder. Eksempler på forskningsspørsmål som det er aktuelt for prosjektet å behandle, er hvordan Læstadius som botaniker og teolog forholdt seg til bibelens skapelsesberetninger. Eller hvordan han som embedsmann og vekkelsespredikant så på etniske minoriteter, der han på den ene siden insisterte på å tale på samisk til menighetene i de samiske bosetningene og på den andre siden grov opp samiske hodeskaller fra kirkegården på oppdrag fra utenlandske forskere.

Prosjektet har en trefoldig begrunnelse. *For det første* er arbeidene etter Læstadius fortsatt relevante for dagens forskere, og da ikke bare innen teologi og religionshistorie, men også innen en rekke andre fagdisipliner. Læstadius produserte vitenskapelige arbeider innenfor et bredt faglig spekter, men det er svært få tverrfaglige studier av hans arbeider. De ulike sidene av hans virke vil dermed lett framtre som sprikende staur.

For det andre ønsker vi at portalen for skoleverket skal formidle kunnskap som kan danne grunnlag for refleksjon om læstadianismen som en transnasjonal, kulturhistorisk impuls som har preget livet i nord. Skolestoffet egner seg dessuten til å illustrere klimaendringer. Med utgangspunkt i lapplandsprestens registreringer av temperaturer, planters utbredelse og trekkfuglers reisemønstre vil dagens skoleelever på Nordkalotten kunne observere endringer som har funnet sted siden 1800-tallet. Som naturforsker var Læstadius en fremstående representant som parallelt med sitt virke som prest og predikant leverte substansielle bidrag innen blant annet plantegeografi. I en tid der vitenskap og religion ofte blir ansett som motsetninger, fungerer Læstadius dermed som en antitese. Det er han langt fra alene om, men gjennom å presentere ett eksempel i dybden har man mulighet til å åpne opp for en bredere refleksjon hos elevene.

For det tredje og siste kan arbeidet til Læstadius si noe om interkulturelle møter på Nordkalotten. Læstadius brukte bevisst fire ulike språk, avhengig av hvem som var mottakere. Han opererte i skjæringspunktet mellom vekkelseskristendom og samenes tradisjonelle religion og fikk stort gjennomslag nettopp i den samiske befolkningen. Kautokeino-oppstanden i 1852, som antatte etterfølgere av Læstadius ble anklaget for å stå bak, åpner også for å reflektere omkring «evige tema» som spenningene mellom religiøs fundamentalisme og toleranse, politikk og religion, og forholdet mellom majoriteter og minoriteter generelt.

Utfordringene *LLL Online* står overfor er flere. For det første benyttet Læstadius fire svært ulike språk, noe som vil kreve bred språklig kompetanse. Dernest er det faglige utfordringer knyttet til fagspråk og terminologi som varierer innenfor så vidt ulike felt som botanikk, etnologi, filosofi, lingvistikk og teologi. Og til sist er det utfordringer med det tekstkritiske arbeidet for publiseringen. Særlig når det

gjelder vekkelsestekstene, vil gjennomgangen av originalmanuser for sammenligning med trykte utgaver, og kommenteringen av innholdet, måtte forholde seg til sterke følelser knyttet til ulike versjoner som oppfattes som mer «autentiske» enn andre. I tråd med rådende krav om åpen tilgang til forskningsresultater vil det være en forutsetning at materialet fra prosjektet blir gjort åpent tilgjengelig på internett. Her vil prosjektet stå overfor nok en krevende oppgave, ettersom mange av de utgavene som foreligger, er rettighetsbelagte publikasjoner som ikke uten videre kan legges fritt ut på nettet. Erfaringer viser imidlertid at der det er vilje, er det vei. Når andre nordiske kulturpersonligheter som Carl von Linné, Ludvig Holberg, Zacharias Topelius, Kaj Munk, Henrik Ibsen og Edvard Munch har fått sine egne vitenskapelige utgaver på internettet, hvorfor skulle ikke også Lars Levi Læstadius kunne få det samme?

En vitenskapelig, tekstkritisk utgave av Lars Levi Læstadius' samlede verker vil uansett ikke kunne realiseres med det aller første. Virkeliggjøringen av en egen skoleportal ligger naturligvis også et stykke fram i tid. Med dette temanummeret, som er redigert i nært samarbeid med tidsskriftets redaksjon, håper vi å synliggjøre noe av potensialet til dette forsknings- og formidlingsprosjektet, som i skrivende stund befinner seg i en forberedende fase.⁴

Noter:

- ¹ De fleste av de opprinnelige innleggene på seminaret foreligger i form av foredragsmanus eller PowerPoint-presentasjoner. Disse kan lastes ned i PDF-format på følgende nettside: <http://site.uit.no/lll/network-meeting-2015/>.
- ² For en fullstendig oversikt over medlemmer av forskerfellesskapet, se <http://site.uit.no/lll/people/>.
- ³ Foredraget i sin helhet er å finne på seminarets nettsted: <http://site.uit.no/lll/network-meeting-2015/>. Artikkelen er ikke en fagfelleurdert vitenskapelig artikkel.
- ⁴ For ytterligere informasjon om prosjektet, se <http://site.uit.no/lll>.